

ЗМІСТ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Т.В. Ганічева, канд. пед. наук (Харків)

У статті розглядається проблема формування професійно орієнтованої перекладацької компетенції. Акцентується увага на понятті “фонові знання”, які є важливою передумовою навчання перекладачів.

Ключові слова: перекладацька компетенція, соціокультурний компонент, фонові знання.

Ганичева Т. В. Содержание профессионально ориентированной переводческой компетенции будущих филологов. В статье рассматривается проблема формирования профессионально ориентированной переводческой компетенции. Акцентируется внимание на понятии “фоновые знания”, которые являются важной предпосылкой при обучении переводчиков.

Ключевые слова: переводческая компетенция, социокультурный компонент, фоновые знания.

Ganicheva T.V. The Content of Professionally Oriented Interpreter’s Competence of the Students Majoring in Philology. This article deals with the problem of the interpreter’s competence. Much attention is paid to the background knowledge which is of great importance for teaching interpreters.

Key words: background knowledge, interpreter’s competence, socio-cultural component.

Зміни в сучасній світовій освітній парадигмі, переорієнтація завдань освіти з надання знань та формування навичок та умінь висувають нові вимоги до якості підготовки майбутніх перекладачів.

Пошук нових шляхів підвищення якості підготовки майбутніх перекладачів викликає інтерес вищих навчальних закладів до професійної підготовки. Необхідність у професійно орієнтованій організації практичних занять з теорії та практики перекладу, на яких формується перекладацька компетенція, усвідомлюється все більшою кількістю викладачів. Це, у свою чергу, спонукає до переосмислення процесу навчання, методів, форм та прийомів, які б сприяли формуванню перекладацької компетенції на належному рівні. Виходячи з визнання професійної спрямованості занять з теорії та практики перекладу як значущого аспекту процесу навчання у вищих навчальних закладах, варто зосередити увагу на такому змісті навчання, як знання, навички та вміння, оскільки їх визначення є підґрунтям для створення науково обґрунтованої системи вправ. Саме тому розгляд компо-

нентів професійно орієнтованої перекладацької компетенції є метою цієї статті. Проблема визначення складових перекладацької компетенції не одностайно розглядається дослідниками. Поняття “перекладацька компетенція”, яке аналізувалося у численних працях [1; 5; 7; 10; 11; 15–16], у найбільш загальному значенні розглядається як здатність перекладати (усно або письмово) на фаховому рівні. Проведений нами аналіз вищезгаданих наукових праць свідчить про те, що здійснені дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми формування професійно орієнтованої перекладацької компетенції, зокрема не визначеним залишається поняття “професійно-орієнтована перекладацька компетенція” майбутніх філологів, не розглядаються знання, навички та вміння як складові цієї компетенції, набуття яких є конче необхідним для її формування. Саме тому ми розглянемо цю проблему, вирішення якої, як зазначалося вище, стане підґрунтям для створення науково обґрунтованої системи вправ. Узагальнення існуючих точок зору дозволяє припустити, що до змісту професійно орієнтованої перекладацької компетенції

входить низка компонентів, зокрема, комунікативний, професійно-технічний, текстоутворюючий, прагматичний, стратегічний та морально-етичний.

Комунікативний компонент [3; 5; 9; 14], у свою чергу, включає три складові: мовну (лінгвістичну), мовленнєву та соціокультурну. Відповідно, *мовна компетенція* означає певний ступінь усвідомлення принципів системної організації мов і закономірностей їхнього функціонування, готовність використовувати мову як засіб мовленнєвої та розумової діяльності. *Мовленнєва компетенція* є одночасно підґрунтям для функціонування усіх видів мовленнєвої діяльності і результатом їх формування. Вона забезпечує не тільки сприйняття та породження текстів під час природного спілкування, але й фазу “перекодування” в умовах усного або письмового перекладу.

Соціокультурна компетенція складається з країнознавчої, лінгвокраїнознавчої [5; 9; 12] та предметної компетенцій [16]. Країнознавча складова – це знання про культуру країни, мова якої вивчається (інформація, що стосується історії, географії, економіки, державного устрою, особливостей побуту, традицій та звичаїв країни тощо) [3; 9]. Лінгвокраїнознавча компетенція передбачає усвідомлення особливостей мовленнєвої та немовленнєвої поведінки носіїв мови у різних ситуаціях спілкування [3; 9]. Предметна складова – це володіння певною сумою фонових знань, які стосуються відповідного фаху [1; 5; 7; 10; 11; 15–16], і без яких неможливий якісний галузевий переклад. Адекватний рівень подібного володіння має забезпечуватися вмотивованим відбором змісту навчання майбутніх перекладачів та науковою організацією процесу формування їхньої фахової компетенції.

Професійно-технічна компетенція [5] передбачає наявність знань загальних принципів теорії та практики перекладу, а також навичок та умінь тих видів перекладу, які необхідні у конкретній ситуації.

Текстоутворююча компетенція означає усвідомлення та практичне застосування правил побудови різних видів текстів, які відображають ситуацію та сферу спілкування. Тексту властиві зв’яз-

ність, логічність та організація. Текстоутворююча компетенція забезпечує породження цілісного тексту з використанням різних засобів смислового та формального зв’язків [5].

Прагматична компетенція [5] визначається як потенційний вплив тексту оригіналу на його споживачів. Завданням перекладача є розпізнавання ступеня такого впливу і вибір відповідних прийомів для забезпечення еквівалентної дії на адресатів тексту перекладу, порівняно з дією тексту оригіналу.

Стратегічна складова передбачає спроможність перекладача усвідомлювати глибинний смисл оригіналу, а також здатність застосування адекватних перекладацьких стратегій для його збереження у тексті перекладу. Як відомо, змістом поняття “перекладацька стратегія” є порядок і суть дій перекладача під час перекладу певного тексту [1; 5].

Морально-етичний компонент перекладацької компетенції стосується особистісних якостей, які в ідеалі мають бути наявними у кожного перекладача. Це – відповідальність, об’єктивність, презентабельність, психологічна стійкість, комунікабельність та деякі інші риси [5].

Таким чином, до змісту перекладацької компетенції входять шість компонентів. На основі визначення перекладацької компетенції, дамо тлумачення поняття професійно орієнтованої перекладацької компетенції. Так, під професійно орієнтованою перекладацькою компетенцією майбутніх філологів ми розуміємо здатність реалізовувати перекладацьку компетенцію в різноманітних умовах мовленнєвого спілкування (зустрічі, переговори, конференції, збори, фестивалі, виставки тощо), що передбачає оволодіння майбутніми філологами сукупністю знань, навичок та вмінь, які б забезпечували формування у студентів готовності до успішної професійної діяльності та міжкультурного спілкування.

Зважаючи на мету цієї статті, зосередимося тут лише на одному компоненті, що входить до змісту комунікативного компонента, а саме – на соціокультурній компетенції майбутнього перекладача, зокрема на її предметному складникові.

Формування цього компонента розглядається як одне з основних завдань формування умінь фахового перекладу. Сучасні концепції такого навчання у мовному ВНЗ розглядають соціокультурну складову, з одного боку, як невід’ємний компонент підготовки перекладача, а з іншого – як підґрунтя для ефективного розвитку його фахової компетенції.

Соціокультурний компонент комунікативної компетенції та його складові у різний час і різні автори називали по-різному: фонові знання [1; 4; 7; 15], вертикальний контекст [2; 4], фреймова/когнітивна пресуппозиція або прагматична презумпція [8; 13] і т. і. Перелічені вище роботи характеризуються різноманітністю підходів до проблеми змісту поняття, яке розглядається, що виливається у таке ж розмаїття концепцій та точок зору. У зв’язку з цим, у подальшому викладі ми спробували проаналізувати існуючі підходи, аби узагальнити накопичену інформацію та визначити напрямок нашого подальшого дослідження.

Деякі дослідники [14; 17] розглядають соціокультурну складову як знання соціокультурного контексту і досвід спілкування та використання мови у різних соціокультурних ситуаціях. Зміст, структура та класифікація фонових знань як об’єкта навчання варіюються, залежно від принципів викладання у конкретних мовних ВНЗ. З точки зору лінгвокраїнознавчого підходу, який пропонують згадані автори [14; 17], зміст соціокультурного аспекту включає національну ментальність (світогляд, форми вербальної та невербальної поведінки, етикет, моделі комунікативної поведінки у повсякденному житті країни, мова якої вивчається); національні надбання (наука і мистецтво, історія і релігія, національні пам’ятки т. і.), а також досвід спілкування. Останній компонент включає соціокультурно прийнятний стиль комунікації, правильну інтерпретацію проявів іншомовної культури, прогнозування моделей сприйняття мовленнєвих актів носіями мови та мовленнєвої поведінки останніх, відсутність культурного шоку, здатність толерантно розв’язувати соціокультурні конфлікти, наявність у свідомості індивіда соціокультурного портрета країни, мова якої вивчається.

Узагальнюючи результати аналізу, викладеного вище, можна зробити висновок, що найзручнішим способом позначення соціокультурно маркованої інформації для завдань нашого дослідження є термін “фонові знання”. Хоча він не вичерпує зміст соціокультурної складової, однак, на наш погляд, є головним для проблеми, що розглядається. В інших працях спостерігається помірна варіативність думок щодо визначення змісту фонових знань. Так, А.В. Федоров розглядає їх як соціокультурні відомості, що відображають реальний комунікативний фон певного народу або картину життя певної країни. На його думку, поширення фонових знань відбувається саме через переклад, який вимагає знання певної соціокультурної інформації, що дозволяє зрозуміти глибинний зміст оригіналу і перекласти його без смислових втрат та помилок [15].

В.С. Виноградов віддавав перевагу терміну “фонова інформація”, до змісту якого він включав національний тезаурус, а також фонові знання, які входили до поняття “фонова інформація” як частка до цілого [4]. На його думку, фонова інформація не вичерпується знаннями, наприклад, поведінки тварин, поширених у конкретній географічній зоні, або музичних ритмів конкретної етнічної групи чи рецептів приготування національних страв, хоча все це в принципі входить до складу фонових знань. Важливо, щоб такі знання відбивалися у національній мові, передусім, у її лексичному складі. Фонова інформація, відповідно до точки зору, що розглядається, включає конкретні факти щодо історії та державного устрою національної спільноти, особливостей її географічного середовища, характерних предметів матеріальної культури минулого і сьогодення, етнографічних та фольклорних понять і т. і.

На думку інших дослідників [1; 5; 6; 7; 11], фонові знання – це сукупність даних та відомостей про специфіку країни, мова якої вивчається, її національну культуру, менталітет народу (обсяг знань та світогляд людини певного географічного регіону та соціального середовища), національні особливості вербальної та невербальної поведінки тощо.

Отже, у цій концепції до фонових знань віднесені базові поняття, які допомагають адекватно орієнтуватися у соціокультурному контексті певної комунікативної ситуації, правильно інтерпретувати та перекладати зміст мовленнєвої та немовленнєвої поведінки представників двох культур.

Іноді фонові знання визначають як систему знань щодо галузі, якої стосується текст оригіналу, разом з когнітивним досвідом перекладача у цій же сфері [4; 5]. Інші дослідники звужують значення поняття, що аналізується, включаючи до його змісту лише відомості про історію, географію, політику, тобто все те, що вказує на специфіку і неповторний колорит тієї чи іншої країни [1; 3].

На наш погляд, для цілей нашого дослідження, зручно розрізнити поняття “фонова інформація” та “фонові знання” таким чином. “Фонова інформація” – це система понять, що лежить в основі кожного конкретного тексту, незалежно від того, засвоєна вона перекладачем чи ні. Після її ж засвоєння така інформація перетворюється на “фонові знання” перекладача. Саме в такому значенні цей термін буде розглядатися далі.

Як уже зазначалося раніше, фонові знання є неоднорідними. За ступенем поширеності розрізняють їхні три види: загальнолюдські, регіональні та країнознавчі [2; 5]. Сюди можна також додати соціально-групові знання, притаманні певним соціальним спільнотам – педагогам, лікарям, правникам і т.і.

Важливість фонових знань за тематичною ознакою неодноразово підкреслювалася у спеціальній літературі [1; 4; 5; 7; 10; 11]. Зазначалося, що певна частина перекладачів апріорно виходять з того, що будь-який текст оригіналу не приховує герменевтичні смисли і є завжди зрозумілим. Це спричинило ситуацію, коли протягом кількох десятиліть питання щодо засобів перекладу майже витіснило проблему розуміння тексту оригіналу [5]. Однак, на наш погляд, видається аксіоматичним, що розуміння передує процесу перекладу, і що воно ґрунтується, поміж інших чинників, на фонових знаннях та особистому досвіді перекладача. Тому усвідомлене чи неусвідомлене часткове нерозуміння

тексту оригіналу впливає на якість перекладу і спричинює спотворення інформації, порушення норм перекладу і врешті-решт непорозуміння або навіть конфлікт між комунікантами. Отже, завдання підготовки майбутніх перекладачів полягає в тому, щоб максимально розширювати обсяг фонові інформації за рахунок збільшення номенклатури тематичних блоків, аби зменшити ризик виникнення перекладацьких труднощів з причини відсутності відповідних знань.

Отже, ми бачимо, що в руках майстра переклад – це ефективний, могутній засіб подолання не тільки мовних бар’єрів, а також засіб зближення мов та культур [3; 4; 5]. Також необхідно зазначити, що сьогодні перекладач-професіонал як спеціаліст інтерлінгвокультурної комунікації є не допоміжною, а однією з центральних фігур міжнародного спілкування та взаєморозуміння, і будь-який дефект у процесі навчання перекладачів обертається врешті-решт втратою взаєморозуміння між народами та націями. Відповідно, методика професійної підготовки перекладачів повинна викладатися з моделі, яка трактує переклад як засіб міжмовної та міжкультурної комунікації, де перекладач виступає безпосереднім міжмовним і міжкультурним посередником. В основі підготовки перекладачів лежить концепція професійної компетенції перекладача, яка визначає об’єм і характер знань, умінь і навичок, якими повинен володіти перекладач.

Перекладові треба навчати як особливий навчальній дисципліні, і оволодіння вмінням перекладати не належить до прерогативи особливо обдарованих людей. В основі методики навчання перекладу лежить переконання в тому, що людина володіє здатністю перекладати генетично, так само як і здібністю оволодівати мовами, і хоча кожна окрема людина володіє цією здатністю неоднаковою мірою, вона може бути розвинута і доведена до професійного рівня. Організація методичної підготовки майбутніх перекладачів, визначається передовсім мовною підготовкою студентів, стосовно якої існують дві навчальні ситуації. В першій ситуації навчання перекладу починається

ся в умовах недостатнього володіння студентами хоча б однією мовою та здійснюється паралельно з вивченням цієї мови. При цьому необхідно враховувати відсутність у студентів достатньої мовної підготовки, та доповнювати зміст навчання перекладу вивченням особливостей мов, яке необхідне для розв'язання перекладацьких завдань. Друга ситуація передбачає, що в процесі навчання беруть участь студенти, які вільно володіють двома мовами (мовою оригіналу та мовою перекладу). В цьому варіанті навчання перекладу зводиться до формування власне перекладацької компетенції, розвитку перекладацьких навичок та умінь, вміння користуватися мовними засобами на різних етапах міжмовної та міжкультурної комунікації.

Отже, перша навчальна ситуація передбачає паралельне формування комунікативної компетенції [3; 9] і перекладацької [6], що є досить цікавою проблемою, але вона не входить до завдань нашого дослідження. Друга навчальна ситуація передбачає формування перекладацької компетенції. Сама ця навчальна ситуація відповідає вимогам навчальної програми підготовки майбутніх перекладачів у вищих навчальних закладах України. Організація підготовки перекладачів передовсім визначається тією обставиною, що перекладач повинен здійснювати різноманітні види діяльності, які забезпечують різні форми міжмовної та міжкультурної комунікації. Навчання різним видам перекладу потребує особливих методичних прийомів. Професійний перекладач може спеціалізуватися в одному чи в кількох видах перекладу [6; 7].

Отже, розглянутий нами компонентний склад професійно орієнтованої перекладацької компетенції майбутніх філологів, є підґрунтям для створення науково обґрунтованої системи вправ для навчання. Викладений теоретичний аспект професійно орієнтованої перекладацької компетенції майбутніх філологів вимагає подальшого наукового дослідження. Перспективу вбачаємо у визначенні і аналізі професійно значущих для майбутнього філолога навичок та умінь, а також розробці системи вправ для формування цих навичок та умінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева И.С. Введение в переводоведение : учеб. пособие [для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений] / И.С. Алексеева. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Академия, 2004. – 352 с.
2. Ахманова О.С. “Вертикальный контекст” как филологическая проблема / О.С. Ахманова, И.В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – 1977. – № 6. – С. 44–60.
3. Верещагин Е.М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного : [метод. руководство] / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – [4-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Русский язык, 1990. – 246 с.
4. Виноградов В.С. Перевод: общие и лексические вопросы : [учеб. пособие] / В.С. Виноградов. – [2-е изд., перераб.]. – М. : КДУ, 2004. – 240 с.
5. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение : [учеб. пособие] / В.Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
6. Крюков А.Н. Фоновые знания и языковая коммуникация / А.Н. Крюков // Этнопсихолингвистика : сб. ст. – М. : Наука, 1988. – С. 19–34.
7. Латышев Л.К. Технология перевода : учеб. пособие [по подготовке переводчиков (с немецкого языка)] / Л.К. Латышев. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2000. – 280 с.
8. Леонтьев А.А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / А.А. Леонтьев. – [2-е изд., стер.]. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 312 с.
9. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : [підручник] / [під керівн. С.Ю. Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
10. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М. : Воениздат, 1980. – 237 с.
11. Нелюбин Л.Л. Толковый переводческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – М. : Флинта-Наука, 2003. – 320 с.
12. Рудакова Л.П. Понятия про социокультурную информацию / Л.П. Рудакова // Вісник КДЛУ. Сер. : Філологія. – К. : КДЛУ. – 1997. – Вип. 2. – С. 131–137.
13. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление / А.Е. Супрун // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 17–29.
14. Сысоев П.В. Концепция языкового поликультурного образования (на материале культуроведения США) : [монография] / П.В. Сысоев. – М. : Еврошкола, 2003. – 406 с.
15. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : [для ин-тов и фак. иностр. языков] / А.В. Федоров. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : ФИЛОЛОГИЯ ТРИ, 2002. – 416 с.
16. Ширяев А.Ф. Синхронный перевод / А.Ф. Ширяев. – М. : Воен. изд-во Мин. обороны СССР, 1979. – 183 с.
17. Kramsch S.J. Context and culture in language teaching / S.J. Kramsch. – Hong Kong : Oxford University Press, 1996. – 295 p.